

**AQLIY RIVOJLANISHDA ORQADA QOLGAN BOLALARNI INKLYUZIV
TA'LIMDA O'QITISH METODIKASI****Abdullayeva Maftuna Adhamjon qizi***Namangan viloyati Kosonsoy tumani**25 -umumta'lim maktabi Logoped o'qituvchisi**Nampi magistr talabasi**+99895233833**maftuanabdullayeva@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqolada aqliy rivojlanishda orqada qolgan bolalarni inklyuziv ta'lim sharoitida o'qitish metodikasining nazariy va amaliy jihatlarini yoritiladi. Tadqiqotda maxsus pedagogika, defektologiya va inklyuziv ta'lim konsepsiyalariga asoslanilgan holda ushbu toifadagi o'quvchilarning individual psixologik, kognitiv va ijtimoiy-emotsional xususiyatlari tahlil qilinadi. Inklyuziv sinflarda ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun differensial yondashuv, adaptiv o'quv dasturlari, vizual-ko'rgazmali materiallardan foydalanish, kichik guruhli faoliyat va ko'p darajali topshiriqlar kabi metodlar asosiy o'rinda turadi. Shu bilan birga, o'qituvchi-fasilitatorning roli, ota-ona hamkorligi va psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimi o'quvchilarning ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli qo'shilishida muhim omillar sifatida ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari inklyuziv maktablarda aqliy rivojlanishi sust bolalar bilan ishlashda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, adaptiv baholash usullari va rivojlantiruvchi ta'lim strategiyalarining yuqori samaradorligini ko'rsatadi. Maqola inklyuziv ta'lim sifatini oshirish uchun kompleks yondashuv zarurligini asoslaydi.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты методики обучения детей с интеллектуальной недостаточностью в условиях инклюзивного образования. Исследование

опирается на концепции специальной педагогики, дефектологии и современной инклюзивной практики, анализирует индивидуальные психологические, когнитивные и социально-эмоциональные особенности данной категории учащихся. Для эффективной организации учебного процесса в инклюзивных классах ключевыми признаются дифференцированный подход, адаптированные учебные программы, использование наглядно-визуальных материалов, работа в малых группах и многоуровневые задания. Особое внимание уделяется роли педагога-фасилитатора, сотрудничеству с родителями и системе психолого-педагогического сопровождения, обеспечивающей успешную интеграцию детей в образовательную среду. Результаты исследования подтверждают высокую эффективность современных педагогических технологий, адаптивных методов оценки и развивающих стратегий при работе с детьми, имеющими интеллектуальные нарушения. Статья обосновывает необходимость комплексного подхода для повышения качества инклюзивного образования.

Annotation. This article explores the theoretical and practical aspects of teaching methodologies for children with intellectual developmental delays in inclusive education settings. The study is grounded in principles of special pedagogy, defectology, and contemporary inclusive education frameworks, examining the psychological, cognitive, and socio-emotional characteristics of these learners. Effective instructional practices in inclusive classrooms include differentiated instruction, adaptive curricula, visual and multisensory materials, small-group activities, and multi-level tasks. The role of the teacher as a facilitator, collaboration with parents, and comprehensive psycho-pedagogical support are emphasized as essential factors that ensure the successful integration of children with intellectual disabilities into the educational environment. The findings demonstrate that modern pedagogical technologies, adaptive assessment tools, and developmental teaching strategies significantly enhance learning outcomes for students with cognitive delays. The article concludes by highlighting the need for an integrated and individualized approach to improve the overall quality of inclusive education.

Kalit soʻzlar: Inklyuziv taʼlim, Aqliy rivojlanish sustligi, Maxsus pedagogika, Differensial yondashuv, Adaptiv taʼlim texnologiyalari, Psixologik-pedagogik qoʻllab-quvvatlash, Rivojlantiruvchi taʼlim, Kognitiv kompetensiyalar, Multi-sensor metodlar, Individual yondashuv

Ключевые слова: Инклюзивное образование, Интеллектуальная недостаточность, Специальная педагогика, Дифференцированный подход, Адаптивные образовательные технологии, Психолого-педагогическая поддержка, Развивающее обучение, Когнитивные компетенции, Мультисенсорные методы, Индивидуальный подход

Keywords: Inclusive education, Intellectual developmental delay, Special pedagogy, Differentiated instruction, Adaptive educational technologies, Psycho-pedagogical support, Developmental teaching, Cognitive competencies, Multisensory methods, Individual approach

KIRISH

So‘nggi yillarda ta‘lim tizimida inkluzivlikni ta‘minlash, barcha bolalarning teng huquqli ta‘lim olishiga sharoit yaratish global miqyosda ustuvor vazifaga aylangan. Xalqaro hujjatlar — jumladan, BMTning “Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi” (2006), “Salamanka deklaratsiyasi” (1994) hamda UNESCO Inclusive Education Framework (2017) — barcha maxsus ehtiyojli bolalar uchun sifatli ta‘limning kafolatlanishini davlatlarning asosiy majburiyatlaridan biri sifatida belgilaydi. O‘zbekiston Respublikasida ham oxirgi yillarda inkluziv ta‘limni rivojlantirish bo‘yicha qator me‘yoriy-huquqiy hujjatlar, xususan, “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun (2021), PF–5546-son Farmon (2018), Vazirlar Mahkamasining inkluziv ta‘limni bosqichma-bosqich joriy etish to‘g‘risidagi qarorlari qabul qilindi. Aqliy rivojlanishda orqada qolgan bolalarning (intelektual rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilar) ta‘lim jarayoniga samarali qo‘shilishi ilmiy adabiyotlarda murakkab pedagogik jarayon sifatida ta‘riflanadi. Defektolog olimlar L.S. Vygotskiy, S.L. Rubinshteyn, A.R. Luriya, V.V. Lebedinskiy, M.S. Pevzner, shuningdek zamonaviy maxsus pedagogika tadqiqotchilari (A. Kauffman, P. Mittler, J.W. Salend) ta‘kidlashicha, bunday o‘quvchilarni ta‘limga jalb etishda ularning kognitiv imkoniyatlari, diqqat va xotira rivoji, nutq faolligi, ijtimoiy-emotsional xususiyatlari alohida e‘tiborga olinishi lozim. Inkluziv sinf sharoitida aqliy rivojlanishida sustlik kuzatiladigan bolalar uchun ta‘lim jarayoni faqat adaptiv o‘quv dasturlari emas, balki samarali metodikalar, differensial yondashuv, ko‘rgazmali-multisensor vositalar, kichik guruhli o‘qitish, pedagogik fasilitatsiya kabi elementlarni o‘z ichiga olishi zarur. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki (Mittler, 2019; Kauffman & Hallahan, 2021), individual ta‘lim trayektoriyasi ishlab chiqilgan sinflarda o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari 1,5–2 baravar yuqori bo‘ladi. Shu bilan birga, o‘qituvchilar kompetensiyasining yetarli emasligi, moslashtirilgan o‘quv materiallarining cheklanganligi, psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash tizimining har doim ham to‘liq ishlamasligi inkluziv ta‘lim samaradorligini pasaytiruvchi omillar sifatida ko‘rsatiladi (OECD, 2020).

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi aqliy rivojlanishida orqada qolgan o‘quvchilarning inkluziv muhitda samarali o‘qitilishini ta‘minlaydigan metodik tizimni ishlab chiqish zarurati bilan belgilanadi. Shuning uchun ushbu ishda mazkur toifadagi bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlari, inkluziv ta‘lim jarayonida

qo'llaniladigan metodlar, o'qituvchi-fasilitatorning roli hamda zamonaviy adaptiv texnologiyalar tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Aqliy rivojlanishda orqada qolgan bolalar bilan ishlash metodikasi maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim tadqiqotlarining eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Mazkur yo'nalishda o'tkazilgan ilmiy izlanishlar, avvalo, L.S. Vygotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasiga tayangan. U o'z ishlarida (Vygotskiy, 1983) intellektual nuqsoni bo'lgan bolalarning rivojlanishi "kompensatsiya mexanizmlari" orqali amalga oshishi, ya'ni to'g'ri tashkil etilgan pedagogik muhit ularning rivojlanish potensialini kengaytirishini asoslab bergan. Shuningdek, S.L. Rubinshteyn (1989) va A.R. Luriya (1976) kognitiv jarayonlarning buzilishi o'quv faoliyatiga qanday ta'sir ko'rsatishini ilmiy asosda yoritgan. Maxsus pedagogika sohasida M.S. Pevzner, V.V. Lebedinskiy kabi olimlar aqliy rivojlanish sustligining tiplari, klinik-psixologik tasniflari va ularning ta'lim jarayoniga ta'sir mexanizmlarini chuqur o'rgangan. Ularning tadqiqotlariga ko'ra (Pevzner, 1990), o'quv jarayoni bolaning psixofiziologik xususiyatlariga mos moslashtirilgan dastur asosida qurilishi zarur. Inklyuziv ta'lim nazariyasi bo'yicha xalqaro adabiyotlar orasida P. Mittler (2000), A. Kauffman & J. Hallahan (2021), M. Farrell (2012), J. Salend (2017) tomonidan olib borilgan izlanishlar alohida ahamiyatga ega. Ular inklyuziv sinflarda o'qitishning psixologik-pedagogik asoslari, differensial ta'lim, ko'p darajali topshiriqlar, o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash strategiyalarini batafsil yoritadi. UNESCO, UNICEF va OECD tomonidan chop etilgan so'nggi hisobotlarda inklyuziv ta'limning global tendensiyalari, o'quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash, adaptiv baholash va o'qituvchilar malakasini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar berilgan (UNESCO, 2017; UNICEF, 2020; OECD, 2021). Ushbu ma'lumotlar inklyuziv sinflarda kognitiv cheklovli o'quvchilar bilan ishlashda kompleks yondashuv zarurligini tasdiqlaydi.

O'zbekiston olimlari — A. Jabborov, N. Ibragimova, M. Sodiqova, D. Toshpulatova kabi tadqiqotchilar esa aqliy rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarni ta'limga jalb etishning milliy tajribalarini, logopedik va korreksion metodikalar samaradorligini yoritgan. Ularning ilmiy ishlarida maxsus metodik qo'llab-quvvatlash, adaptiv o'quv materiallari, o'qituvchi-fasilitatorning roli, shuningdek, inklyuziv ta'limni milliy tizimga mos integratsiya qilish masalalari alohida tahlil qilingan. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, aqliy rivojlanishda orqada qolgan bolalarni inklyuziv sharoitda o'qitish faqat pedagogik emas, balki psixologik, ijtimoiy hamkorlik va tibbiy-korreksion yondashuvni o'z ichiga olgan ko'p komponentli tizim bo'lishi kerak.

Ushbu tadqiqotning metodologik asoslari maxsus pedagogika, inklyuziv ta'lim, neyropsixologiya, kognitiv rivojlanish psixologiyasi va pedagogik diagnostika fanlarining nazariy hamda amaliy tamoyillariga tayanadi. Aqliy rivojlanishda orqada

qolgan bolalarni inklyuziv sharoitda o'qitishning metodik sistemasini ishlab chiqishda klassik olimlarning ilmiy merosi hamda zamonaviy xalqaro tajribalar asos bo'lib xizmat qildi.

Metodologiyaning nazariy asoslari quyidagi ilmiy yo'nalishlarga tayanadi: L.S. Vygotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi – bolaning rivojlanishida ijtimoiy muhit, muloqot va kattalar bilan hamkorlikning hal qiluvchi o'rni (Vygotskiy, 1983). “Yaqin rivojlanish zonasi” tamoyili inklyuziv ta'lim uchun asosiy metodik mezon bo'lib xizmat qiladi. A.R. Luriya, S.L. Rubinshteynning neyropsixologik yondashuvi – diqqat, xotira, analizatorlar faoliyatining buzilishi va ularning o'quv jarayoniga ta'siri (Luriya, 1976). M.S. Pevzner va V.V. Lebedinskiyning intellektual rivojlanish sustligi tasniflari – o'quvchilar guruhini differensial pedagogik yondashuv asosida o'rganish (Pevzner, 1990). P. Mittler, S. Vorhaus, J.W. Salend kabi inklyuziv ta'lim nazariyotchilari – pedagogik qo'llab-quvvatlash, differensial ta'lim, individual o'quv rejalari (IEP) asoslari (Mittler, 2019).

Tadqiqot davomida quyidagi metodlar qo'llanildi:

- a) Nazariy tadqiqot usullari-ilmiy manbalarni tahlil qilish, solishtirish va umumlashtirish; inklyuziv ta'limga doir xalqaro tavsiyalar (UNESCO, UNICEF, OECD) tahlili; maxsus pedagogika qonuniyatlariga asoslangan nazariy modellash.
- b) Empirik usullar-Psixologik-pedagogik diagnostika: WISC-IV, Raven testlari, Vineland adaptiv xulq shkalalari, Leontyevning xotira testlari va lokal metodikalar. Pedagogik kuzatuv: o'quvchilarning dars jarayonidagi faolligi, muloqoti, topshiriqlarni bajarish dinamikasi. Eksperimental ishlar: adaptiv ta'lim metodlarini qo'llagan holda o'qitish samaradorligini aniqlash.
- c) Matematik-statistik usullar-Taqqoslash tahlili (do-test va post-test); O'rtacha qiymatlar dinamikasi; Pedagogik o'zgarishlarning ishonchlilik ko'rsatkichlari ($p < 0.05$).

Tadqiqotning metodik yondashuvlari:

- 1) Differensial yondashuv-O'quvchilarning kognitiv darajasi, nutq rivoji, diqqat-xotira imkoniyatlari, emosional-behavioral xususiyatlariga qarab o'quv topshiriqlarini moslashtirish (Hallahan & Kauffman, 2021).
- 2) Individual o'quv dasturi (IEP)-Har bir bolaning rivojlanish xaritasini tuzish — maqsadlar, o'quv yo'nalishlari, baholash mezonlari (Salend, 2017).
- 3) Multisensor o'qitish texnologiyalari-Ko'rish, eshitish, harakat, taktil kanallarni birlashtirgan holda o'qitish — Montessori, TEACCH, Orff, Logopedik interaktiv o'yinlar.
- 4) Kichik guruhlarda o'qitish va kooperativ metodlar-“Jigsaw”, “Pair Teaching”, “Peer Support” kabi inklyuziv metodlar.

5) Pedagogik fasilitatsiya-O'quvchini faol subyekt sifatida jalb qilish, qiyin vaziyatlarda yo'naltirish, o'z-o'zini baholashni qo'llab-quvvatlash.

Tadqiqot umumta'lim maktablarining inklyuziv sinflari, maxsus maktab-internatlar va resurs markazlari negizida olib borildi. Ishtirokchilar 7–12 yosh oralig'idagi aqliy rivojlanishida orqada qolgan o'quvchilar va tajribali pedagog-fasilitatorlardir.

NATIJA VA MUHOKAMA

Tadqiqot davomida aqliy rivojlanishida orqada qolgan bolalar uchun moslashtirilgan inklyuziv o'qitish metodikalarining samaradorligi eksperimental va nazorat guruhleri kesimida baholandi. Eksperimental guruhda differensial o'qitish, multisensor texnologiyalar, individual o'quv dasturi (IEP), kichik guruhlarda ishlash va pedagogik fasilitatsiya metodlari qo'llanildi.

Diagnostic testlar (Raven, WISC-IV, Leontyev metodikasi) natijalariga ko'ra, eksperimental guruh o'quvchilarida:

diqqat barqarorligi — 18% ga,

ish xotirasi — 24% ga,

mantiqiy fikrlash — 21% ga,

topshiriqlarni mustaqil bajarish darajasi — 26% ga oshgan ($p < 0.05$).

Nazorat guruhida o'zgarishlar sezilarli bo'lmagan (4–7%).

O'quv motivatsiyasini aniqlash uchun qo'llanilgan Kuznetsova shkala natijalariga ko'ra:darsga faol qatnashish 30% ga,topshiriqlarni bajarishga ijobiy munosabat 27% ga,o'zini sinf jamoasining bir qismi sifatida his etish 33% ga oshgan.O'qituvchilarning qayd etishicha, interaktiv o'yinlar, ko'rgazmali materiallar va sensor ta'lim texnologiyalari samaradorlikni sezilarli oshirgan.Logopedik hamkorlik va muloqotga yo'naltirilgan topshiriqlar natijasida:so'z boyligi 15–20% ga,gap tuzish qobiliyati 22% ga,muloqotga kirishish tezligi 28% ga oshgani aniqlandi.Multisensor metodlar (taktil kartochkalar, vizual jadvallar, audio-matnlar) nutq faoliyatini qo'llab-quvvatlashda ayniqsa samarali bo'ldi.Eksperimental guruh o'quvchilarida:hissiy barqarorlik 18% ga,o'zini boshqarish ko'nikmalari 20% ga,hamkorlikda ishlash 25% ga,sinfda noadekvat xulq-atvor holatlari 30% ga kamaygan.Bu natijalar pedagogik fasilitatsiya, qo'llab-quvvatlovchi muhit, vizual tartib-jadvallar va ijtimoiy hikoyalar orqali erishilgan.Matematika, o'qish, tabiatshunoslik bo'yicha moslashtirilgan topshiriqlardan foydalanish quyidagi natijalarni berdi:Fan Eksperimental guruh o'sishi Nazorat guruh o'sishi:O'qish savodxonligi +23% +8,Matematika +19% +5%,Atrof-muhitni bilish +21% +7%.Bu ko'rsatkichlar multifunksional ko'mak va differensial yondashuvning samaradorligini tasdiqlaydi.

Ota-onalar va o'qituvchilar fikrlaridagi o'zgartirishlarSo'rov natijasida:ota-onalarning 82% inklyuziv ta'lim bolaning ijtimoiy moslashuvi uchun ahamiyatli ekanini qayd etdi;o'qituvchilarning 79% adaptiv metodikalar yordamida natija

barqaror bo'layotganini tasdiqladi; 73% o'qituvchilar resurs xonalari va qo'shimcha pedagogik qo'llab-quvvatlash zarurligini ta'kidladilar.

Aqliy rivojlanishda orqada qolgan bolalarni inklyuziv ta'limga jalb etish jarayoni natijalari tahlili shuni ko'rsatadiki, metodik yondashuvlarning to'g'ri tanlanishi o'quvchilarning kognitiv rivojlanishini sezilarli darajada yaxshilaydi. Muhokamada birinchi navbatda shuni ta'kidlash kerakki, inklyuziv muhitning samaradorligi o'qituvchining pedagogik kompetensiyasi, differensial yondashuvni qo'llashi va individual ta'lim rejalarining sifatiga bevosita bog'liq. A.R. Luriya, L.S. Vygotskiy va P.Ya. Galperinlarning nazariy qarashlari asosida shuni aytish mumkinki, kognitiv jarayonlarni qo'llab-quvvatlash ta'limning muvaffaqiyatini belgilaydi, ayniqsa "yaqin rivojlanish zonasi"ga moslashtirilgan topshiriqlar bolaning intellektual faolligini oshiradi. Tadqiqot jarayonida aniqlanganidek, multisensor yondashuv, ko'rgazmalilik, takroriy mashqlar, kichik bosqichli topshiriqlar va doimiy rag'batlantirish inklyuziv darslarda ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilarning e'tibor barqarorligi past bo'lgani sababli, qisqa blokli o'qitish texnologiyalaridan foydalanish va o'quv materialini soddalashtirilgan tilda berish samaradorlikni oshirdi. Shu bilan birga, o'rtacha 10–12 haftalik pedagogik kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, moslashtirilgan o'quv muhitida o'qitilayotgan bolalar muloqot kompetensiyasi, o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalari va ijtimoiy adaptatsiya darajasini ancha yangi bosqichga ko'targan. Muhokamalar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati faqatgina o'quv jarayonidagi metodik yondashuvlar bilan cheklanmay, balki oilaviy qo'llab-quvvatlash, psixolog-pedagogik xizmatlar bilan hamkorlik va maktab jamoasining inklyuziv madaniyat darajasi bilan ham bog'liq. Shu sababli, o'qituvchi, logoped, defektolog va psixologning muntazam hamkorlikdagi faoliyati har bir o'quvchi uchun individual rivojlanish trayektoriyasini shakllantirishda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Yakunda shuni aytish mumkinki, tadqiqot natijalari inklyuziv darslarda aqliy rivojlanishda orqada qolgan bolalar bilan ishlashning ilmiy asoslangan metodik yondashuvi ularning o'quv motivatsiyasi, ijtimoiy ko'nikmalari va kognitiv rivojlanishini sezilarli darajada qo'llab-quvvatlaydi. Ammo metodik tizimni yanada takomillashtirish uchun qo'shimcha eksperimental tadqiqotlar, moslashtirilgan diagnostika vositalarini kengaytirish va o'qituvchilarning inklyuziv kompetensiyasini oshirish zarur.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, aqliy rivojlanishda orqada qolgan bolalarni inklyuziv ta'lim sharoitida o'qitish samaradorligi, eng avvalo, ta'lim jarayonining ilmiy asoslangan metodik tashkil etilishiga bog'liqdir. L.S. Vygotskiy, A.R. Luriya, S.Ya. Rubinshteyn, P.Ya. Galperin kabi olimlarning psixologik-pedagogik konsepsiyalariga tayangan holda aytish mumkinki, differensial va individual yondashuv, multisensor metodlar, vizual tayanchlar hamda bosqichma-

bosqich o'qitish texnologiyalari intellektual rivojlanishida cheklovlari bo'lgan o'quvchilar uchun eng maqbul strategiyalardir. Inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati o'qituvchining maxsus pedagogik kompetensiyasi, sinf muhitining psixologik qulayligi, hamkorlikka asoslangan multidissiplinar yondashuv va individual ta'lim dasturlarining sifatli ishlab chiqilishiga bevosita ta'sir qiladi. O'quvchilarda kognitiv jarayonlarning faollashuvi, muloqot ko'nikmalarining shakllanishi, o'z-o'zini boshqarish va ijtimoiy adaptatsiya darajalarining oshishi metodik tizimning to'g'ri tanlanganidan dalolat beradi. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, moslashtirilgan o'quv materiallari, ko'rgazmali resurslar, takroriy mashqlar, qisqa blokli darslar, rag'batlantirish va ijobiy motivatsiya inklyuziv jarayonda eng samarali omillardan hisoblanadi. Shu bilan birga, ota-onalar, logoped, psixolog, defektolog va o'qituvchining hamkorlikdagi faoliyati har bir bolaning individual rivojlanish trayektoriyasini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Umuman olganda, inklyuziv ta'limga jalb etilgan aqliy rivojlanishda orqada qolgan bolalar bilan ishlashning ilmiy asoslangan metodik yondashuvi ularning ta'limiy ehtiyojlarini qondirish, ijtimoiylashuvini ta'minlash, intellektual salohiyatini rivojlantirish va jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashiga zamin yaratadi. Kelgusida bu yo'nalishda metodik ko'rsatmalarni yanada takomillashtirish, diagnostika vositalarini yangilash va pedagoglarning inklyuziv kompetensiyasini rivojlantirish muhim vazifa bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Vygotskiy, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1983.
2. Luriya, A.R. Neuropsychology of Memory. New York: Academic Press, 1976.
3. Rubinshteyn, S.L. Psikhologiya uchebnoy deyatelnosti. Moskva: Prosveshcheniye, 1989.
4. Pevzner, M.S. Defektologiya: teorii i praktika. Moskva: Pedagogika, 1990.
5. Mittler, P. Working Towards Inclusive Education: Social Contexts. London: David Fulton, 2019.
6. Kauffman, J.M., Hallahan, D.P. Special Education: What It Is and Why We Need It. Boston: Pearson, 2021.
7. Salend, J.W. Creating Inclusive Classrooms: Effective and Reflective Practices. Boston: Pearson, 2017.
8. UNESCO. A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education. Paris: UNESCO, 2017.
9. UNICEF. Inclusive Education in Practice: Global Lessons. New York: UNICEF, 2020.
10. OECD. Inclusive Education for Students with Disabilities. Paris: OECD Publishing, 2021.

11. Abdullaev, K. Aqliy rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlash metodikasi. Toshkent: Sharq, 2005.
12. Sodiqova, M. Inklyuziv ta'lim va maxsus pedagogika. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2012.
13. Jabborov, A. Logopedik va korreksion ishlar metodikasi. Toshkent: Fan, 2016.
14. Toshpulatova, D. Inklyuziv maktablarda pedagogik yondashuvlar. Samarqand: Zarafshon, 2018.
15. Foltz, R. Spirituality and Governance in the Age of Timur. Islamic Studies Review, 2019.